

DŮM, OBYDLÍ

Střecha

- označuje dům vůbec, celé obydlí; B. Němcová: „*Pod nízkou střechou přebývala spokojenost a láska.*“
- v češtině 14. století *přebývati pod jednu střechu s někým* = žít s někým pod jednou střechou; ve společné domácnosti
- proč *střecha* v jazyce zastupuje celý dům? – je jeho nejdůležitější částí, dává člověku to, co hlavně dům poskytuje – útočiště před deštěm, větrem, nepřízní počasí
- *posadit někomu na střechu červeného kohouta* = zapálit stavení; *hned byl oheň na střese* = hned bylo zle; *vždyť nehoří střecha nad hlavou* = není nutný spěch – vypovídá o hmotné úrovni dřívějšího bydlení, o tom, že střecha byla postavena z velmi hořlavých materiálů – slaměných došků, dřevěných šindelů

komín

- *rodný, domácí krb* – tato sousloví ve stč. označovala domov – vedle střechy nejdůležitější zařízení obydlí; slovo *krb* poprvé v češtině doloženo ve 14. století – původní vytápění primitivnější: nejprve ohniště, z něhož se kouř rozptyloval v místnosti a nedokonale odcházel dírou ve střese, později nad ohništěm zbudován komín, větším tahem odváděl pryč většinu kouře z místnosti, později se ohniště obezdívalo, vznikl krb nebo komín; zpočátku odváděl s kouřem i teplo, takže místnosti byly málo vytopené: ještě 1695 dle pramenů na královské tabuli ve Versailles zmrzla voda v pohárech, ačkoliv byl sál vytápěn několika krby
teprve v 18. století byla konstrukce krbů vylepšena a v místnostech zůstávalo více tepla
- komín se do střední Evropy rozšířil od 13. století z Itálie, zpoč. byly hlavně v městských domech: *komín* a *kamna* pocházejí z it. *camino*

jizba, světnice

- luxusem bylo dříve teplo, a ještě větším přepychem dostatek světla v obytné místnosti
- ta původně vůbec nebyla světlá, byla vyhřívána otevřeným ohněm tedy plná dýmu, začouzená tmavá
- název *jizba* odvozen z lat. *aestuar* – výraz pro vytápění; stč. název místnosti *jizba*, německy *Stube*; v archeologické literatuře někdy název „*dymnice*“
- velkým zdokonalením bylo, když se ohniště/ kamna přestěhovaly do sousední místnosti, odkud se přikládalo a v obytné místnosti do prostoru vystupovala jen teplá pec/ kamna – přibylo světla, čistého vzduchu, začouzená zůstala menší sousední místnost = *sin* a ta obytná se nazývala *světnice* = souvisí se slovem *světlo*

sklep

- původně jiný význam, viz latinská kronika Eneáše Silvia Piccolominiho z 15. století (v českém překladu) – o činech krále Vladislava I., že dal postavit Juditin most přes Vltavu (na místě, kde později Karlův most): „*Most nad Vltavú, kterýmž se stará Praha od Menšie dělí, velmi nákladně ustavěl ... na čtrmezcieta sklepuov.*“ = 14 oblouků
- z toho plyne: sklep = mostní oblouk i jiné oblouky sklenuté z kamenů
 - - klenutá konstrukce, odvozeno od slova *sklenouti* – tam ale původně byl základ *sklep-* a hláska *-p-* zanikla ve výslovnosti před souhláskou *-n*
 - technika sklenutí – valená klenba – z kamene, který se skládal na bednění na skružích půlválcových (formách kruhovitých) – ty podpírány lešením. Postup kladení kamenů – klenáků (nebo cihel napříč) zdola nahoru –

- tam se oba směry zdění setkaly a prostor mezi stěnami vlastně zaklopily
- odpovídá tomu etymologie *sklenouti* – utvořeno předponou *s-* ze základu *klep-* příbuzného se slovesem *sklopiti* – viz výše *sklenouti* vlastně *sklepnouti*
 - předpona *s-* zdůrazňuje význam spojování
- významy slova *sklep* – Dalimilova kronika, poč. 14. st.: „*Pakli bude která dívka jata, já mám sklep pln Libučšina zlata.*“ - tj. místnost s klenbou, v níž se zpravidla uchovávaly cennosti
- od 15. století nový význam – kupecký krám
 - vlastně tedy nesklepní klenutá místnost obecně
 - sklep staročesky *pivnice* – to dodnes ve slovenštině

komora

- z lat. *camera* = „klenutí, sklepení“, původně zděná místnost sklenutá z kamene nebo cihel, tedy existovaly nejprve na hradech, v kláštřích, pak ve městech a nakonec na venkově
- tmavší, méně vytápěná místnost na spaní, pro soukromou potřebu jednotlivce mohla být zdobená obrazy, sloužila též k uchovávání cenností (výhodou pevné zdi) – šaty, knihy, šperky; v latinsko-českých slovnících z 15. století je zmínka o *kněhové komoře*
- získalo i druhotný význam – protože místo pro uchovávání cenností, začalo se tímto slovem označovat i místo pro poklad, movitosti a panovníkovy finance; v českých dějinách *komora* = souhrn královských příjmů, např. královská města, kláštery, korunní statky – odtud plynuly pravidelné finanční příjmy do královské komory (obdobu dnešních daní) – spravované královskými *komorníky*

okno

- slovo odvozeno od substantiva *oko*, v některých jazycích mají 1 společný název; souvislost zřejmá – úkolem okna ne jako dnes osvětlovat místnost, ale umožnit vidět, co se děje venku – tedy stejná funkce jako u oka; osvětlení vnitřku dříve zajišťovaly dveře a otvory ve střeše; u starých Slovanů byla okénka vysekána mezi dvěma břevny ve tvaru elipsy – zase podobnost s okem
- původně nevyplněný otvor jen s dřevěnými ochrannými záklopkami proti větru a dešti, a proto *okno* označovalo ve stč. jakýkoliv otvor, např. vysekanou díru v ledu nebo průzory v rytířské helmě se jmenovaly *helmové okence*
- později se okenní otvory vyplňovaly, nejprve pergamenem, zvířecí kůží od 14.-15. století se ve stč. památkách píše o *oknech křišťalových* nebo *oknech sklenných* – skleněné výplně nebyly celistvé tabule jako dnes, ale drobná sklíčka upevněná v olověných lištách – jak to dnes známe z kostelů
- okna byla zasazena do silných zdí, u oken stěny vytvářely osvětlený výklenek *okence*, *okénečko*; někdy, zvláště na hradech výstupky ve zdi obloženy dřevem nebo se příležitostně vystlaly polštáři a sloužily k sezení např. ženám při ručních pracích, protože okenní výklenek nejosvětlenějším místem v místnosti
 - stč. milostná lyrika: mládenec v „*okénečku stáše*“ a na dívku „*vočkem vzhledáše*“ znamená že stál nikoliv v rámu otevřeného okna, ale v okenním výklenku

nábytek

- cennosti se dříve ukládaly hlavně do truhel, ve 14.-15. století jich existovalo mnoho druhů, dochována pojmenování jako *truhla písaná* (malovaná), *vyrytá*, *okovaná*, *truhla špižerní* (na potraviny), *s knihami*, *s šatstvím*, *s klenoty*, *skříň na obilí* – slovo *skříň* znamenalo dříve také truhlu

- dnešní časté úložní prostory – police; toto slovo dříve označovalo sušicí konstrukci
- *skříň* – z lat. *scrinium* = přenosná schránka, truhla
- *almara* – z lat. *armarium* = schránka na zbraně nebo náčiní, stč. *almařie*, *almara*, *armara* – slovo poprvé doloženo v Klaretově slovníku po polovině 14. století a znamená skříň (stojící s dveřními křídly) – Klaret cítil jeho cizí původ, proto vymyslel české synonymum: *tajník* – neujalo se, ale naznačuje funkci almary – uschovávat cennosti – v našich zemích tento kus nábytku od 14. století, postupně se rozšířil i do venkovských obydlí, kde sloužil k úschově nádobí a šatstva
- dnes místo *almara* užíváme slovo *skříň* a „*almarou*“ rozumíme starobylý kus nábytku (podobně jako truhla)
- *nábytek* – slovo existovalo ve stč., ale mělo mnohem širší význam = všechny hmotné prostředky, věci i zvířata, kterých bylo možno nabýt (odvozeno od slovesa *nabýti*) – ještě v Jungmannově slovníku (1. třetina 19. století) má takto široký význam, k zúžení došlo v 19.-20. století – projev nové bytové kultury – ve srovnání se střv. se neobyčejně rozrostl množství nábytku, který užíváme, i jeho druhy, vyvstala potřeba toto základní vybavení našich bytů nějak souhrnně pojmenovat